

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Дипломски рад

Политичко – идејни сукоб

Милана Стојадиновића и Димитрија Љотића

Ментор

др Мира Радојевић

Студент

Јован Прица ИС12/9

Београд, 2018. г.

Садржај:

1. Предговор
2. Живот и политичка каријера Милана Стојадиновића до избора за премијера 1935. године
3. Живот и политичка каријера Димитрија Љотића до оснивања ЈНП „Збор“ 1935. године
4. Формирање ЈРЗ
5. Формирање ЈНП Збор
6. Односи Димитрија Љотића и покрета Збор са Немачком
7. Односи Милана Стојадиновића и његове Владе са Немачком
8. Извештаји британског посланика у Београду о односима између Немачке и Југославије
9. Конкордатска криза
10. „Порука фашистичком шегрту“ – и остали ексцеси у односу Милана Стојадиновића и Димитрије Љотића
11. Избори 1938. године
12. Закључак

1. Предговор

Моја тема је Политичко – идејни сукоб Милана Стојадиновића и Димитрија Љотића. Сам политички сукоб почиње након избора Милана Стојадиновића за премијера 1935. године, распламсава се након што уз помоћ Хермана Геринга, Стојадиновић у југословенску јавност пласира аферу „Техничка унија“, о сумњивим пословима Љотићевог „Збора“ са поједним високим функционерима Нацистичке Немачке, преко Конкордатске кризе, „Поруке фашистичком шегрту“ , да би све кулминрало Љотићевим оптужбама да је Стојадиновић одговоран за убиство краља Александра, до затварања Љотића и забране штампе „Збора“. Што се тиче идејног сукоба њих двојице, за Стојадиновића би се могло рећи да је био присталица „ограниченог либерализма“ у економији, тј. да није сматрао да држава у свему треба да да „одрешене руке“ приватној иницијативи, док се у политичком смислу период његове владавине може описати као мешавина либералне демократије и ауторитарног система. Од стране својих политичких противника Стојадиновић је често оптуживан да „уводи фашизам“, јер се на његовим зборовима често могли чути повици: „Вођа“, а чланови његове партије, могли су се видети у зеленим кошуљама. Сам Стојадиновић је одбацивао све ове наводе. Гроф Ђано за Стојадиновића тврди да је он „фашиста“, али де је свестан да би се у случају јачања либерализма на европском континенту, Стојадиновић окренуо на другу страну. Са друге стране, Димитрије Љотић је од касних двадесетих и раних тридесетих година 20 века, постао присталица сталешког корпоративног уређења, што се види и из предлога Устава, који је он као Министар правде поднео краљу Александру 1931. године. Сам Димитрије Љотић, као и други љотићевци, одбацивао је било какав навод да је његов покрет фашистички или нацистички, сматрајући да те

идеологије припадају само Италији, односно Немачкој, те је био мишљења да је његова мисао нешто потпуно ново и прилагођено нашем поднебљу.

Што се тиче самих извора и литературе, немогуће је, а де се не створи утисак, да су извори на ову тему апсолутно пристрасни. Извор за самог Стојадиновића јесу његови мемоари „Ни рат ни пакт“, у којима он током целокупних списа уздиже себе и своју личност, кривећи друге за све лоше ствари које су му се десиле, не преузимајући одговорност ни за шта и углавном не објашњавајући мотиве за своје одлуке. Када је у питању Димитрије Љотић, ту имамо више извора. На првом месту ту су његова „Сабрана дела“, која представљају компилацију свега онога што је Љотић писао, говорио и објављивао током веома дугог временског периода. Са друге стране ту је књига Младена Стефановића „Збор“, која прожета марксистичким гледиштима, дају приказ целокупне историје покрета „Збор“, још пре формирања самог покрета све до краја његовог деловања у Југославији. Такође ту је и књига Љотићевског новинара Ратка Парезанина, „Димитрије Љотић и Други светски рат“, која се бави целокупним животом и делом вође „Збора“. Књига је писана са јеванђељском подлогом, где нам писац приказује Димитрија Љотића као безгрешног апостола, на кога други „бацају камен“ без икаквог основа. У књизи се прелази преко било чега што би могло да баци љагу на Љотићев лик и дело, од величања Адолфа Хитлера до најобичнијих свакодневних ситница. Ту је и дело Јакоба Хоптнера „Југославија у кризи: 1934 – 1941“, чији сам наслов најбоље осликава овај период југословенске историје.

Овај рад сам поделио на неколико историјско – тематских целина, углавном поштујући хронолошки редослед. Почео сам са кратким освртом на животе ове двојице политичара, пре него што су дошли у жижу југословенске јавности и политике, да бих

затим прешао на тематске целине, у којима сам обрадио неколико догађаја из унутрашње и спољне политике Југославије, у којима је дошло до сукоба између њих двојице, као и директно сучељавање њихових супротстављених политика и идеја. Оно што је важно напоменути, јесте то да је сукоб са Љотићем, за Милана Стојадиновића био само мали део политичке борбе, нарочито пошто је након афере Техничка унија, спречио било какво политичко оснаживање покрета „Збор“, док је за Димитрија Љотића управо тај догађај значио, да ће Милан Стојадиновић постати главна мета његове критике, све до његове смене са места председника владе.

2. Живот и политичка каријера Милана Стојадиновића до избора за премијера 1935. године

Милан Стојадиновић је рођен 1888. године у Чачку. Рођен је као син Михаила Стојадиновића припадника Народне радикалне странке и државног службеника. По сопственом сведочењу име је добио по краљу Милану, у то време владару Србије. Још као средњошколац Милан се заинтересовао за социјалистичко учење посредством две године старијег Живка Топаловића (који се касније прикључио КПЈ, но разишао се са комунистима и критиковао подаништво Комитерни, био у штабу ЈВуО, те се сматра инспиратором равногорског конгреса у селу Ба 1944. године и до краја живота у емиграцији написао више дела против бољшевизма, оставши веран социјалистичком учењу).¹ Стојадиновић је брзо напустио приврженост социјализму, поготово за идеју ортодоксног марскизма. Идеју о класној борби и социјалистичкој револуцији, брзо је

¹ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар Кершовани, Ријека 1970. године, стр. 13

заменила мисао о ослобођењу и уједињењу свих Срба и Јужних Словена. У Београду је након завршене гимназије (1906) уписао Правни факултет у Београду. На почетку студија веома се заинтересовао за свештенички позив, али као и социјализам и ова идеја га веома брзо напушта и одлучује да се посвети економској и финансиској групи предмета. Правни факултет завршава 1910. године, након чега одлази на усавршавање у Аустро- Угарску и Немачку, где се упознаје са економијама ових доста развијених земаља од Србије. Првог децембра 1911. године одбранио је докторску дисертацију под насловом „Немачки буџет“ на Правном факултету, пред комисијом чији је председник био угледни српски научник Слободан Јовановић. После одбране доктората, годину дана је провео на усавршавању у Француској. Након завршетка усавршавања у Француској, следећих годину дана је требало да проведе на усавршавању у Великој Британији, али избијање Првог балканског рата, пореметило је његове планове. По доласку у отаџбину био је распоређен на цивилне дужности у Београду, а према сопственом сведочењу, ово му је веома тешко пало (и сам Димитрије Љотић га је нападао да је „ратни забушант“).² По завршетку цивилних обавеза, 1913. године је отишао у Лондон (Велика Британија), на последњу годину усавршавања (укупно три године). Време које је провео у Европи, искористио је не само да се упозна са економијама европских земаља, већ и да упозна менталитет Европљана. По повратку у Београд и завршетку Балканских ратова, био је демобилисан, иако је, као што је већ раније речено, обављао само цивилне дужности. Између октобра 1913. године и априла 1914. године се налазио у касарни у Крагујевцу, где је успешно прошао све тестове потребне за звање резервног официра. По

² Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар Кершовани, Ријека 1970. године, стр. 46

завршетку војне обуке, одлази у Министарство финансија, где добија звање писара. У то време на челу Министарства финансија се налазио радикал Лазар Пачу (по занимању лекар, познат по својој економичности), који се углавном сматра најбољим српским министром финансија и који је и сам био узор Стојадиновићу. По Аустро-Угарској објави рата, скоро сви чиновници Министарства финансија, као резервни официри су били послати у касарне, али не и Милан Стојадиновић, чији је војни распоред био тек у 1915. години. Као део Министарства финансија је био сведок пресељења српске владе, прво у Крушевац, а затим и у Ниш ратне 1914. године. После слома Србије 1915. године., Стојадиновић је поделио судбину српског народа и преко Рашке, Косова и Метохије, Црне Горе и Албаније, јануара 1916. године је стигао у италијанску луку Свети Јован Ди Медуа (San Giovanni di Medua), а у Италији је донесена одлука да буде пребачен на Крф.³ На Крфу се српска војска суочила са великим бројем недаћа и у свему се оскудевало, те је Министарству финансија дато у задатак да обезбеди средства за најосновније потребе српског народа и војске, где Милан Стојадиновић посебно истиче своју улогу у решавању горућих проблема. 1918. годину је провео у реорганизацији Министарства финансија, како би се министарство оспособило за нормално функционисање по повратку у Србију. Исте године Стојадиновић је упознао и своју будућу супругу Августу Стојадиновић (девојачко Gazzi).⁴ По повратку у Београд, у Министарству финансија, суочио се са проблемом замене валута окупатора и црногорског перпера за српски динар, на територији

³ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар Кершовани, Ријека 1970. године, стр. 111

⁴ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар Кершовани, Ријека 1970. године, стр. 135

Србије. 1919. године Стојадиновић напушта Министарство финансија, незадовољан новим начелником свог одељења, постављеним из нове Демократске странке (настале у Сарајеву 1919. године уједињењем Самосталне радикалне странке, дела Либерала и Напредњака из Србије, Српске народне самосталне странке и дела Хрвата из предратне Хрватске-српске коалиције из Хрватске, те мањих организација и странака из свих делова нове државе). Његово добровољно напуштање функције, искористила је његова Народна радикална странка за напад на демократе, те да се заправо ради „о прогону политичких противника“. „Коло среће“ се ипак те 1919. године окренуло за Стојадиновића, те је исте године постао заменик директора Енглеске трговинске банке (British Trade Corporation) тј. њене новоотворене експозитуре у Београду. Убрзо након тога његова каријера у финансијском свету се уздигла „брзином светлости“, јер га је ускоро Џон Мајнард Кејнз позвао да напише један економски чланак за Манчестер Гардијан (Manchester Guardian), а 1920. године је постао потпредседник Београдске берзе. Исте 1920. године је постао сарадник угледног београдског листа Политика, као и неколико европских економских листова. Исте године је први пут учествовао и у политичком сучељавању, када је као кандидат НРС учествовао на општинским изборима у Београду.⁵ 1922. године је био део делегације Града Београда на величанственој свадби краља Александра и румунске принцезе Марије (будуће краљице Марије Карађорђевић). У својој аутобиографији Стојадиновић критикује Видовдански устав, сматрајући да је предлог Устава Стојана Протића (познатог радикалног првака из Крушевца) много реалнији, с обзиром на различити политици и историјски развој покрајина нове државе, те да је да противљење Хрвата Видовданском уставу, довело до тога да они остану опозиција новој држави све до

⁵ Исто стр. 157

његог краја. Године 1922. долази до кризе у Влади, а до самог Стојадиновића долазе гласине да би требало да постане нови Министар финансија, што он у почетку одбија, но по сопствено сведочењу прихвата на наговор Николе Пашића и децембра исте године је постао најмлађи министар финансија у дотадашњој српској историји.⁶ На самом почетку свог министровања ухватио се у коштац са хроничним проблемима високе инфлације и буџетског дефицита. До пролећа 1924. године макроекономска ситуација у земљи се драстично поправила, што је резултирало тиме да Стојадиновић добије надимак „спасилац динара“. Јануара 1925. године је присуствовао конференцији министара финансија земаља победница Првог светског рата, на којој се разматрало питање репарација побеђење Немачке. Стојадиновић је сматрао да су нашој држави најпотребнији производи немачке индустрије, али му је проблем стварало Министарство војске, које је сматрало да оно има предност у добијању немачких ратних репарација.⁷ Након избора из фебруара 1925. године, јула исте године долази до промена у владајућој коалицији, наиме дотадашњи савез Пашић-Прибићевић замењен је новим, Пашић-Радић. По сопственом сведочењу, Стојадиновић и његови пријатељи су сматрали да ће улазак ХСС-а у Владу решити проблеме између Срба и Хрвата „заувек“. Наредни период Стојадиновић је провео у финансијској мисији у Француској, САД и Великој Британији, како би решио проблем нагомиланих дугова, које је створила Србија за време Првог светског рата, узимајући веома велике кредите. Априла 1926. Никола Пашић одлучује да поднесе неопозиву оставку целокупног кабинета, а неколико дана касније Милан Стојадиновић одбија да

⁶ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар Кершовани, Ријека 1970. године, стр. 164

⁷ Исто, стр. 206

преузме ресор финансија у новој Влади Николе Узуновића.⁸ Након смрти Николе Пашића (децембра 1926. године) долази до процепа у Народној радикалној странци, где Стојадиновић стаје на страну „Главног одбора“ и Аце Станојевића, што га је потпуно и оставило по страни у дешавањима која су претходила увођењу Шестојануарског режима. Након увођења краљевог личног режима и забране рада политичких партија, Стојадиновићева политичка делатност је потпуно маргинализована. Уместо политичке, Стојадиновић се посветио својој професионалној каријери, обављајући високе функције у више домаћих и страних компанија, са представништвима у Југославији. 1931. године Стојадиновић ће постати члан, а затим 1933. године и гувернер Ротаријанског клуба (окупља пословне људе широм света, циљеви веома слични масонима) за целу Југославију⁹. У то време, према речима Стојадиновића, пада и почетак његовог пријатељства са кнезом Павлом, што ће свакако и обележити најважнији део његове политичке каријере (време проведено на месту председника Владе). Према сведочењу Стојадиновића, још током ране 1934. године, краљ је преко Узуновића, а затим и лично саопштио њему да жели да га види као стожер неке нове окупљене Народне радикалне странке, те заједно са њима и групу окупљену око Антона Корошеца, што би режиму дало „југословенски карактер“. Аца Станојевић, вођа фракције окупљене око „Главног одбора“, у начелу се сложио са идејом о обнављању НРС, али је проблем настао око начина обнове странке, као и око тога ко ће бити стожер, јер је свакако поред Узуновића, тако нешто желео и Стојадиновић. Милан Стојадиновић је лично провео много времена убеђујући

⁸ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар Кершовани, Ријека 1970. године, стр. 224

⁹ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године стр. 264.

Корошеца да пристане на оно што му је понуђено, те дан након пристанка Словенца, долази до највеће трагедије у дотадашњој историји прве Југославије- убиства краља Александра, што је читав овај договор одложило на неодређено време¹⁰. Према тестаменту убијеног краља (постоји више теорија о томе шта је права истина о овом тестаменту), државом је до пунолетства краља Петра II, требало да управља трочлано намесништво у саставу: кнез Павле Карађорђевић, др Раденко Станковић и Хрват др Иво Перовић. Стојадиновић, сведочи о томе да су се непосредно пред атентат, односи између краља и кнеза драстично поправили. Врло брзо по доласку на нову „функцију“, кнез Павле врши прву од три смене председника владе (на исти начин ће сменити и Стојадиновића), када смењује Николу Узуновића и на његово место доводи Богољуба Јевтића (један од многих о коме се Стојадиновић изражава веома негативно)¹¹. Истовремено, кнез Павле прима Стојадиновића у аудијенцију, на којој Стојадиновић оживљава своју стару идеју о савезу са Корошецом и Спахом, према којој се кнез у почетку држи веома резервисано, те му нуди место министра финансија. Врх његове Радикалне странке, је имао другачију концепцију око учешћа странке у новој Јевтићевој Влади, од оне које је имао сам Стојадиновић. Стојадиновић одлучује да прихвати понуђени ресор, што ће довести до његовог неформалног раскида са Главним одбором Народне радикалне странке. Почетком 1935. године Стојадиновић успоставља веома добре односе са немачким послаником у Београду, Виктором фон Хереном, те током посете немачком маршала Хермана Геринга Београду у пролеће

¹⁰ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 278.

¹¹ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 298.

1935. године, Стојадиновић изазива веома велику пажњу овог веома високо рангираног представника нове немачке нацистичке државе¹². Према Стојадиновићевом сведочењу и сам Јевтић је, уз помоћ одређеног броја српских политичара планирао да створи једну нову политичку организацију, на чијем би се челу налазио он сам. Како Стојадиновић тврди и сам кнез Павле, као и генерал Петар Живковић су гајили велико неповерење према Јевтићу (Стојадиновић га сматра обичним експонентом Француске), те њих тројица праве договор да смене Јевтића, на исти начин на који је то урађено са Николом Узунвићем. Мада је кнез Павле прво предложио за председника Владе генерала Живковића, што овај одбија и сам предлаже Стојадиновића, Стојадиновић тврди да Живковићеви лични поступци према њему показују да он није био задовољан ни са новим председником Владе¹³. Све је ово је довело до тога да Стојадиновић почиње да изражава сумње у „тајни договор“ између генерала и кнеза тј. да би Живковић, требало да преузме премијерску функцију.

¹² Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 299.

¹³ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 304.

3. Живот и политичка каријера Димитрија Љотића до оснивања ЈНП

„Збор“ 1935. године

Димитрије В. Љотић је рођен 12. августа 1891. године у Смедереву, у угледној смедеревској породици Љотић. Његов отац Владимир Љотић, као и уосталом целе породица Љотић, био је веома одан династији Карађорђевић, због чега је већи део своје младости провео у емиграцији¹⁴. 1871. године на српски језик преводи Манифест комунистичке партије, а у то време је и иначе био веома близак социјалистичком кружоку окупљеном око Светозара Марковића. У Србију се враћа 1889. године након абдикације краља Милана, након чега обавља неколико веома важних политичких функција као члан Народне радикалне странке (1903. године био део делегације која је позвала Петра Карађорђевића да преузме српски престо). Димитријева мајка Љубица је била потомак кнеза Станоја из Зеока (по тој родбинској линији је био повезан и са Миланом Недићем). Основно образовање и део гимназијског Љотић је завршио у Смедереву, гимназију је свршио код оца у Солуну (отац је обављао дужност конзула), а студије Правног факултета је завршио у Београду јула 1913. године¹⁵. Од малих ногу Љотић је исказивао веома велику религиозност, те је према сопственом сведочењу сматрао да се управо ту налази његов позив, па је и студије права завршио само да би удовољио оцу. За време Балканских ратова, пошто није ни био мобилисан, јавио се да буде добровољни болничар, где и остаје до завршетка ратова 1913. године. У јесен 1913. године, као питомац краља Петра одлази на усавршавање у Париз. Још у

¹⁴ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 16.

¹⁵ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 16.

раној младости, Љотић се веома везао за дело француског филозофа из 17. века Блеза Паскала, нарочито његове теолошке расправе, које су помогле, како тврди, да се за време боравка у Паризу „одбрани од велике Француске револуције. 1. септембра 1914. године Љотић, је овога пута мобилисан у српску војску. Од новембра 1914. до септембра 1916. године, Љотић је служио у Петом пуку Дринске дивизије. Ратко Парезанин сведочи о веома великој храбрости и пожртвовању Љотића за готово све време трајања рата, те да је по завршетку истог добио неколико одликовања¹⁶. У војсци је демобилисан међу последњима 1920. године (највероватније у јуну). Од 1919. године се налазио на дужности командира железничке станице у Бакру (Хрватска), а за време његово дужности овде долази до штрајка железничара, чији су организатори комунисти, у намери да спрече достављање муниције за борбу против Мађарске Совјетске Републике Беле Куна, који је успешно угушен. Јуна 1920. жени се Хрватицом Ивком Мавринец, са којом је добио троје деце. По повратку у Смедерво, Љотић постаје члан Народне радикалне странке, на наговор старих пријатеља његовог оца Владимира (касније ће се веома кајати зато што је био члан једне грађанске странке). Септембра 1921. године полаже адвокатски испит у Београду, те одлучује да отвори адвокатску канцеларију у Смедереву, истовремено бавећи се и оснивањем земљорадничких задруга. У наредним годинама политичка делатност Димитрије Љотића је била веома скромна(1926. године је постао дисидент у НРС, те је на изборима 1927. године покушао да освоји посланички мандат, али се све завршило веома безуспешно) све до избора за министра правде у Влади Петра Живковића фебруара 1931. године. Поставши министар правде, његово ресорно министарство је

¹⁶ Парезанин Ратко, *Други светски рат и Димитрије Љотић*, Искра, Минхен 1971. године, стр. 116.

добило задатак да изради нови Устав, јер је сам краљ желео да својој диктатури да нови парламентарни облик. На Видовдан 1931. године Љотић подноси краљу Александру свој предлог Устава. Овим предлогом Устава је предложен нови сталешки парламент, где би посланике тајним гласањем бирао народ, док би саме кандидатуре одређивали представници различитих сталешких удружења, а не као до тада партије¹⁷. У основи оваквог устава се налази корпоративизам, преузет од стране италијанских фашиста под вођством Бенита Мусолинија. Димитрије Љотић је бранио свој Устав, као нешто што је засновано на „активизацији живих народних снага и економских, културних и сталешких друштава“. Када му је краљ Александар рекао да њему није познато да тако нешто већ постоји, Љотић је бранећи своју „оригиналност“, одговорио краљу „да ли је он петог јануара увече питао себе да ли негде постоји шести јануар“. Након што је предлог Устава одбачен, Љотић у знак протеста подноси оставку, а у опроштајној аудијенцији код краља Александра 2. септембра 1931. године, Љотић саопштава краљу, да након што је да његов предлог Устава одбијен, он почети да објављује своје замисли, како би оне дошле до што већег броја људи. Краљ га подстиче да то уради, те захтева да га Љотић подробно обавештава о учињеноме. У својој даљој политичкој делатности, Љотић је представљао народу да све што он ради снажно подупире краљ Александар, те да је само питање времена када ће се он наћи на власт.

¹⁷ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 21.

4. Формирање ЈРЗ

20. јуна 1935. долази до пада Владе Богољуба Јевтића, а свега четири дана касније формиран је нови кабинет, на чијем се челу налазио др Милан Стојадиновић. Владу су сачињавали представници 3 странке: Народне радикалне, Словенске људске странке и Југословенске муслиманске организације, те три члана Југословенске националне странке. Од само почетка своје владе, Стојадиновић је желео да се веже за људе, који су могли да учврсте његову власт и да дају легитимитет новој влади. Велики пробем са којим се нова Влада суочила, био је тај, што су већину у Народној скупштини чиниле присталице Јевтићеве владе, али је постојала и олакшавајућа околност, која се састојала у томе што је већина опозиционих посланика (изузев Спахиних, који се враћају када постану део владајуће већине) изабраних на листи др Мачека бојкотовала рад парламента¹⁸. Према тврдњама самог Стојадиновића, оно што је превагнуло да Народна скупштина да подршку његовој Влади јесте његов експозе, после чега је Влада Милана Стојадиновића добила легитимитет и од овог народног представништва. Као што је већ речено, још током 1934. године Милан Стојадиновић је имао идеју да створи једну нову политичку организацију, на чијем би се кормилу поред њега нашли и Словенац Антон Корошец и Муслиман Мехмед Спахо. До реализације овог пројекта дошло је 20. августа 1935. године, када су се „Главни одбор“ Народне радикалне странке, Словенска људска странка (Антон Корошец) и Југословенска муслиманска организација (Мехмед Спахо) ујединиле у нову Југословенску радикалну заједницу (ЈРЗ). Пре тога је објављен формални проглас, да су

¹⁸ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 314.

све три странке престале постојати. За председника је изабран Милан Стојадиновић, а за подпредседнике Антон Корошец и Мехмед Спахо. Заједнички орган странке је био Главни одбор, док је организовање странке препуштено ранијим странкама по покрајинама Југославије (радикали за Србију, СЛС за Словенију и ЈМО за Босну и Херцеговину)¹⁹. Оно што је била једна од основних замерки партији, јесте та да је она заправо била конгломерат, тј. да никад није успела да се повеже у једну целину и делује јединствено. Оно што је такође једна од битних замерки, а чега је био свестан Стојадиновић, јесте да у њој готово да и није било политичких представника Хрвата, тј. пре свега Хрватске сељачке странке (теза да странке и настаје као почетак Стојадиновићеве политике „опкољавања Хрвата“).

5. Формирање ЈНП Збор

Први покрети који су веома слични ЈНП „Збор“, настаће за време Шестојануарске диктатуре, као део шире политике краља Александра, који је и сам подстицао стварање оваквих екстремно десно оријентисаних политичких покрета, како би добио ширу подршку за новонасталу ситуацију у којој се држава нашла и за свој лични режим. Краљ Александар супротставља ове покрете грађанским политичким странакама, чији је рад претходно забранио, а и сами ови покрети ће се из одређених разлога, окренути критици самог режима. Прве које су основане од ових организација биле су: Југословенска акција (ЈА), Здружење борцев Југославије (БОЈ), те нешто касније група Димитрија Љотића, која се окупљала око листа „Отаџбина“ и мали Збор. Прва организација, која је била основана је Југословенска акција у Београду на Божић

¹⁹ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 317.

1930. године. У самом почетку деловања овог покрета, није постојао дефинисани програм, што је сметало одређеном броју чланова који ускоро постају водећа снага покрета. Први конгрес Југословенске акције је одржан у Загребу 22. маја 1932. године. Тада је од краља Александра јавно затражено да прихвати принципе њихове организације, те да само они могу сачувати национално јединство у Југославији. Основни принципи Југословенске акције се могу поделити на: 1) елиминација либералне демократије, те „органичним путем“ стварање новог поретка 2) осигурање потпуне хармоније између различитих сталежа и 3) организација планске привреде и стварање нових привредних организација²⁰. Најзначајније личности ове организације били су: Велибор Јонић, Јурај Коренић и Лука Костренчић. Сталешка држава и корпоративизам били су основни постулати ове организације. Поред свега наведеног и симболи ове организације пратили су симболе других екстремно десно оријентисаних покрета и режима: знак покрета је био плави кукасти крст, поздрав је вршен дизањем десне руке, а химна покрета је била песма „Војска смене“ (све ово ће постати део иконографије Љотићевог „Збора“, мада ће понешто касније бити избачено (као уосталом и саме вође Југословенске акције)). После смрти краља Александра, ситуација за овај покрет постаје веома неповољна, јер владујући ЈНС жели да забрани ову организацију. 1929. године у Словенији настаје Звеза словенских војаков, првобитно као полувојничка организација, састављена углавном од војних ветерана. Временом ова организација добија политички карактер, због чега Дравска бановина одлучује 1933. године да је забрани као „противдржавни елемент“. Међутим већ децембра 1933. године, више удружења ветерана из Словеније, доноси одлуку да

²⁰ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 13.

оснује нову организацију- Здружење борцев Југославије (БОЈ). Као и Југословенска акције, и они се залажу за сталешко уређење и планску привреду, као једино решење за „нагомилане економске проблеме“. Због оваквих ставова, ова организација је у јавности дочекана на „нож“ тј. као фашистичка, што јој је стварало доста проблема како са комунистима, тако и са властима Дравске бановине. Постигнућа овог покрета била су веома скромна, те она почиње рад на приближавање другим, политички сродним организацијама. Најмања од ових група мали „Збор“, се у пролеће 1934. године окупила око истоименог листа, у којима је износила свој политички програм под називом „Основни погледи“. Као излаз из кризе, они су видели успостављање планске привреде и успостављање „братске слоге свих грађана“ (другим речима успостављање сталешке државе). Према речима Ратка Парезанина, он је тај који је и био креатор назива Збор, објашњавајући га на следећи начин: З- задружна, Б- борбена, О- организација, Р- рада²¹. Пре него што је дошло до уједињења са свим осталим организацијама, ова група је успоставила контакт са Бојовницима из Словеније. Последњу од ових групација, коју је предводио Димитрије Љотић, почео је да окупља још од 1932. године, дакле убрзо по напуштању владе генерала Живковића, око листа „Отаџбина“, чији је он био и оснивач. Поред ових листова, веома битан је и лист „Буђење“ из Петрограда (данашњег Зрењанина), у којем су сарадници углавном били чланови малог „Збора“, али и сам Димитрије Љотић. Парезанин тврди да су чланови и малог „Збора“ и „Отаџбине“ и „Бојовника“, имали велико подозрење према припадницима „Југословенске акције“, тј. никако нису могли да се ослободе утиска да се ради о фашистима (заправо такав „утисак“ је највероватније последица онога што ће

²¹ Парезанин Ратко, *Други светски рат и Димитрије Љотић*, Искра, Минхен 1971. године, стр. 33.

се збити у блиској будућности). Од октобра 1934. све четири групе заједно, почињу да одржавају редовне састанке, на којима доносе одлуку да заједничким снагама почну рад на стварању једног новог политичког покрета. 6. октобра учесници састанка су се усагласили око текста споразума о оснивању новог покрета. До почетка децембра група окупљена око Љотића, стече преимућство у покрету. До оснивања самог покрета је дошло 6. јануара у стану др Винка Зорца у Љубљани²². Програм покрета под називом „Основна начела“ и „Смернице“, објављен је у свим листовима покрета који су претходили Збору. На наредним седницама, одлучено је да покрет добије име „ЈНП Збор“, након што су, према сведочењу Ратка Парезанина, чланови Југословенске акције предложили да се покрет зове Југословенски народни покрет, а из малог Збора и Бојовника су фаворизовали назив Збор. За председника је једногласно изабран Димитрије Љотић, а високе функције у покрету су добили и др Јурај Коренић и Велибор Јонић. Основна начела покрета „Збор“ су била: 1) Срби, Хрвати и Словенци чине један, целовити југословенски народ, 2) сталежи су првенствени носиоци друштвене делатности, 3) личност краља је неприкосновена, а политички систем и схватање ће најбоље бити изражене кроз сталешки систем. Још пре самог уједињења, децембра 1934. године, немачки посланик у Београду Виктор фон Херен, обавештава министарство спољних послова Немачке, да долази до окупљања неколико сродних група, од којих неке гаје отворене симпатије за националсоцијализам и Немачку. Након стварања покрета ЈНП „Збор“, врх покрета је очекивао веома тежак и мукотрпан посао на стварању организације Збора, који ускоро добија и своје званично партијско гласило „Отаџбину“, уместо месечног часописа „Збор“. Усред стварања организације

²² Парезанин Ратко, *Други светски рат и Димитрије Љотић*, Искра, Минхен 1971. године, стр. 58.

Збора, покрет је учествовао на изборима у мају 1935. године (на којима је освојио свега 0,84% гласова). Велибор Јонић и Милан Аћимовић 2. септембра 1935. године Министарству унутрашњих послова, подносе пријаву тражећи да се дозволи регистрација покрета Збор, а пријава је прихваћена 8. новембра 1935. године. Тиме су створени законски услови за легално стварање организација покрета.

6. Односи Димитрија Љотића и покрета Збор са Немачком

Као што је напред већ речено, још децембра 1934. године уједињење организација које се залажу за корпоративни и сталешки фашизам, је наишло на позитиван одјек у немачком посланству у Београду. Још пре доласка нациста на власт (1931), у Берлину је основан Средњевропски привредни савет (MWT), чији је циљ био економско и политичко везивање земаља Средње Европе са Немачком, међу којима је била и Југославија. Доласком нациста на власт, долази до снажне политичке, економске и практично офанзиве свим средствима према Југославији, где је у самој Југославији коришћено све што је могло да оствари и најмању везу са Немачком. У политичком смислу, у самој Југославији није постојала идеолошки подобнија организација за остваривање блиских веза са Нацистичком Немачком, од Димитрија Љотића и његовог Збора²³. Убрзо након парламентарних избора 1935. године, Љотић одлази у Швајцарску, где се састаје са двојицом нациста, Арном Шикеданцом и Валтером Малетком. Ова двојица нациста, који су део спољнополитичком одсека Нацистичке партије, који се налази под руководством Алфреда Розенберга, су Љотићу обећали

²³ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 66.

новчану помоћ у износу од двадесет милиона динара, да заузврат Љотић постане експонент нацистичке политике у Југославији. Док су се још увек тражили модели за испалту ових средстава Љотићу, независно од партијског одсека за спољну политику, у Загреб је стигао професор Ендрукс, власник увозно – извозне фирме Техничка унија из Берлина. Прем предлогу који Ендрукс износи Љотићу, вођа Збора је требало да оснује увозно – извозну фирму Техничка унија, која би берлинској Техничкој унији омогућила привилегован економски положај и у спољној и у унтрашњој трговини Југославије, а финансијску корист би имали и Збор и Љотић²⁴. Везу Ендрукса са Љотићем успоставља Милан Данић, трговачки агент са добрим везама међу националсоцијалистима. Сазнавши за ове односе Шикеданц и Малетке одлучују да прикупе компромитујуће доказе о Милану Данићу. Они изnose податке да је Данић заправо Алфред Дијамнштајн, мађарски Јеврејин, који је наводно комуниста и совјетски обавештајац. И док између ове две групације, траје надметање око Љотићеве наклоности, Херман Геринг се одлучује да крене у реализацију сопственог плана. Сакупивши сав компромитујући материјал о везама Љотића са Розенберговим одсеком и Техничком унијом, предаје га Францу Нојхаузену и наређује му да све то преда председнику владе Милану Стојадиновићу. Геринг је ствари поставио на веома једноставне основе: мали Збор, без подршке у народу не може да помогне у остварењу политичких и економских циљева Немачке у Југославији, за разлику од Стојадиновића, који се налази на најважнијој политичкој функцији у земљи. Истовремено, информације које је Нојхаузен предао Стојадиновићу, послужиле су за отварање афере Техничка унија у југословенској јавности. Љотић као кривце за ову аферу проглашава комунисте,

²⁴ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 67.

политиканте, представнике међународног капитала и све оне који не мисле добро њему и Збору. Љотић, се са друге стране бранио да је као председнику многих Задружних савеза, обавезе да пронађе најбоље тржиште за извоз производа својих чланова, а да је Немачка свакако једно од најбољих тржишта у Европи. Љотић, истовремено хвали своју иницијалну сарадњу са Данићем, у исто време наглашавајући да ни он, ни покрет Збор, нису желели да прибаве било какву материјалну корист од сарадње са Техничком унијом. Епилог целокупне афере, јесте тај да се Геринг успешно обрачунао са својим противницима унутар саме партије, пошто су Розенберговим и људима из Техничке уније одузети пасоши, а Розенберг није смео да се бави спољном политиком, ван своје надлежности²⁵. Герингов утицај, у погледу вођења политике према Југославији несумњиво је драстично порастао. Љотић и његов Збор, несумњиво су претрпели тежак удар јавности, али се убрзо престало са изношењем „прљавог веша“ у јавност, јер то више није одговарало високим нацистичким функционерима, те је афера прошла без најтежих последица за руководство Збора.

7. Односи Милана Стојадиновића и његове Владе са Немачком

Адолф Хитлер је на власт дошао на (готово) потпуно легалан и демократски начин. После избора у новембру 1932. године, на којима је Хитлер освајао убедљиво највише гласова, у јануару 1933. године, председник маршал фон Хиндебург поверио му је мандат да састави нову немачку владу. Доласком Хитлера на власт у Немачкој, било је јасно да у Европи више ништа неће бити исто, јер Хитлер никада није крио своје

²⁵ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године. стр. 72.

ревизионистичке намере према версајском мировном поретку, што је један од разлога што су се немачки народ и његове елите и окренули подршци Адолфу Хитлеру. Доласком на власт и сам Милан Стојадиновић бива веома заинтересован за то како ће Европа, а пре свега главна заштитница версајског мировног поретка Француска, реаговати на нову претњу европском миру и стабилности. У септембру 1935. године на челу владе Француске се по трећи пут налазио Пјер Лавал, који је повратком на ту функцију, почео да гаји изванредно добре односе са Италијом и њеним фашистичким диктатором Бенитом Мусолинијем. Управо у том савезу, а како је представио и самом Стојадиновићу, је и лежао спас за Европу, јер би у том случају реваншистички усмерена Немачка, остала преко потребних савезника, али је истовремено захтевао да се у цео овај процес активније укључи и Енглеска. Истовремено, Лавал је поручио Стојадиновићу, да и сам пронађе путеве за измирење Југославије и Италије²⁶. До споразума је и дошло у Београду 25. марта 1937. године. Оно што је у овом уговору било најважније за унутрашњу ситуацију у Југославији, јесте то што је споразум предвиђао „обуздавање“ Усташа унутар саме Италије, а на међународном плану, Стојадиновићу се чинило да ће успети да спречи ревизионистичке намере суседних земаља – Мађарске, Бугарске и Албаније. Доласком Хитлера на власт долази до како је већ речено, до појачане активности према Средњој Европи, па тако и према Југославији, на свим фронтима који могу бити од корист самој Немачкој, у чему је пре свега предњачио Херман Геринг. На сахрани краља Александра, Геринг је уз француског маршала Петена, био најважнији страни гост. Ово је довело до тенденциозног тумачења историчара ревизиониста, који су ово представили као

²⁶ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 336.

„омаж монархо – фашисти“ и дубоко жаљење због његове смрти, а са друге стране тврдње руских историчара, пре свих Владимира Волкова да је иза атентата стајала сама Немачка, тј. управо сам Геринг и да је права мета био француски шеф дипломатије Луј Барту. Приликом свог свадбеног путовања, Геринг одлучује да посети Далмацију, те на Бледу долази до његовог састанка са кнезом Павлом и премијером Стојадиновићем. У јануару 1938. године Стојадиновић одлази у службену посету Немачкој²⁷. Према протоколу, први састанак је требало да обави управо са Герингом, који га је, желећи да импресионира свог госта, посебно указао на своју слику, где му се на грудима налази ореден југословенског Белог Орла. Најважнији билатерални сусрет одиграо се 17. јануара 1938. године, у Рајхсканцеларији у Берлину, између Милана Стојадиновића и Адолфа Хитлера. У разговору између њих двојице, који је према Стојадиновићевим речима више личио на монолог, Хитлер је Стојадиновићу изнео своја запажања о међународној ситуацији у готово целој Европи. Хитлер је Стојадиновићу обећао да неће подржати реваншистичке тежње наших суседа, а посебно Хабзбурга према нама и да неће дозволити бољшевизацију Источне Европе, јер би то довело до економске слома Немачке. Хитлер је Стојадиновића обавестио, да и поред тога што Немачка не жели политички споразум са Југославијом, она истовремено не гаји никакве територијалне претензије према нашој земљи, чак и у случају припајања (аншлуса) Аустрије. Стојадиновић је саопштио Хитлеру, да по његовом мишљењу, више не постоје никакве несугласице између две земље, те да би сада требало створити базу за интимнију сарадњу између два народа и земље. На спољно – политичком плану, Стојадиновић је изложио Хитлеру, да би у случају напада Мађарске на неку од чланица

²⁷ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 450.

Мале антанте, Југославија морала да подржи савезницу и војно реагује, те сматра да Мађарска све проблеме са својим суседима мора решити мирним путем, како не би дошло до ескалације сукоба у целом региону. Састанак са Хилером, Стојадиновић је оценио као веома успешан, те да по његовом мишљењу, Југославија на својим границама више нема проблема ни са једним својим суседом (позната синтагма из времена социјализма, да Југославија на својим границама има БРИГЕ, могла се, уз мање модификације применити и на краљевину Југославију). Поред Хитлера и Геринга, Стојадиновић је обавио краће или дуже разговоре са готовим знајним личностима Трећег Рајха²⁸. Ове посета свакако, имала је и свој економски карактер, те је приликом посете граду Есену, Стојадиновић разговарао са најмоћнијим немачким индустријалцем, Густав фон Крупом, пре свега о југословенској набавци најсвременијег немачког артиљеријског наоружања, јер је у том погледу Југославија драстично заостајала за најмоћнијим европским армијама тог времена. Економија је, свакако била једна од најважнијих тема и састанка са Херманом Герингом, којег и сам Стојадиновић назива економским диктатором Трећег Рајха. Геринг је преко већ поменутог Франца Нојхаузена и многих других себи поверљивих људи у Југославији, до најситнијих детаља знао све предности и мане, свих оних елемената који су чинили привредни живот Југославије. Оно што је свакако важно напоменути, јесте то да је Немачка постала главни привредни партнер свих земаља Источне Европе, па тако и Југославије, изузев наравно Совјетског Савеза и Албаније, где је ту улогу преузела Италија, која такође игра све важнију улогу у привредном животу и других земаља Југоисточне Европе.

²⁸ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 459.

8. Извештаји британског посланства у Београду о односима између Немачке и Југославије

Годишњи извештаји британског посланства у Југославији за период од 1921. до 1938. године, бави се анализом готово целокупног јавног живота у Краљевини СХС и Краљевини Југославији, са посебним освртом на политичке (посебно спољно – политичке), економске, културне и унутрашње односе унутар саме Југославије, као и са њеним суседима и најважнијим европским силама тог доба. Једно од најважнијих места у извештајима овог посланства, свакако заузимају односи између Југославије и Немачке, нарочито након доласка Адолфа Хитлера на власт. Оно што се одмах може приметити, у извештајима за 1934. и 1935. годину, јесте пре свега немачка економска и културна офанзива према Краљевини Југославији, која се огледа у томе да је Немачка постала земља највећи увозник у Југославију²⁹. Истовремено, у самој Југославији долази до тзв. покрета обнова тј. код групе млађих „фолкдојчера“ се јавља жеља за „националсоцијализацијом“ немачких удружења у Југославији. Иако сама немачка влада декларативно осуђује овакве потезе, као што се види из извештаја посланства, постоје основане сумње, да је она заправо та која их и подстиче и на другим просторима где живе Немци, а не само у Југославији. Оно што се види у извештајима посланства за 1936. године, јесте то да у Југославији, све више расте пронемачко расположење, које је подстакнуто све мањим утицајем Француске у региону, као и

²⁹ Аврамовски Живко, *Британци о краљевини Југославији – год. извештај британског посланства у Београду 1921. – 1938. књига 2 (1931. -1938.)*, Глобус, Загреб 1986. година, стр. 328.

страхом да је заједништво у Малој Антанти почива на веома slabим основама. Британци су веома свесни антикомунистичких осећања кнеза Павла и политичких елита у Југославији, те се зато плаше да би их овај страх, могао одвући ка све приснијим односима са Хитлером. Оно што се у извештајима такође запажа, јесте да Немачка и Југославију настављају да продобљују своје већ ионако добре економске односе. За 1937. и почетак 1938. године, у извештајима се наводи да се Југославија све више удаљава од „далеких“ земаља либералне демократије, а све више приближава „блиским“ тоталитарним режимима (Немачкој и Италији), што је резултирало низом билатералних посета између високих званичника Југославије и Немачке³⁰. У извештајима се изражава бојајзан да не долази само до приближавања са овим тоталитарним режимима на спољно – политичком плану, већ и да, председник владе др Милан Стојадиновић, све више у унутрашњој политици користи методе, које су већ дубоко укорењене у ова две тоталитарне државе. Са друге стране, сам Стојадиновић у разговору са Британцима, тврди да Југославија неће предузети ништа што може нашкодити њеним односима са „старим“ пријатељима, али у реалности није урађено ништа што би гарантовало да је Југославија и даље опредељена за наставак и продубљивање сарадње са овим земљама. Као круна и потврда ове добре сарадње, уследила је посета Милана Стојадиновића Немачкој 13. јануара 1938. У разговору са Британцима, Стојадиновић открива да верује да Хитлер има искрене намере, када говори да жели да се споразуме са Француском и Великом Британијом, те да Југословенска влада не би имала ништа против, уколико би до аншлуса Аустрије заиста

³⁰ Аврамовски Живко, *Британци о краљевини Југославији – год. извештај британског посланства у Београду 1921. – 1938. књига 2 (1931. -1938.)*, Глобус, Загреб 1986. година, стр. 553.

и дошло. До узнемирености могућношћу аншлуса, ипак долази у делу земље који је најближи Аустрији, Словенији, у којој се изражава посебна бојазан за положај словеначке националне мањине у Корушкој. Оно што представља посебну узнемиреност за југосленску владу јесу догађаји у Чехословачкој, односу да у случају напада Немачке на ту земљу, у ком случају Југославија не би реаговала, дође и до истовремене агресије Мађарске на Чехословачку, у том случају Југославија би морала да регује, што би је довело у веома тежак положај према самој Немачкој³¹. Оно што је такође било предмет посебне пажње посланства, јесте и нацистичка пропаганда међу немачком националном мањином у Југославији. Сами нацисти су у више наврата истицали да положај немачке мањине у Југославији, далеко бољи него у многим другим земљама Источне Европе, сам Стојадиновић је истицао своје добре односе са представницима мањине, док је покрет „Збор“, имао посебну организацију за односе са немачком националном мањином. Посебно се истиче већ помињани Покрет за обнову, чији су чланови били под посебни подозрењем власти, ипак и она као и углавном све друге немчке организације одлучују се да пруже подршку Милану Стојадиновићу на изборима 1938. године, што ће бити један од пресудних фактора у његовој победи на тим изборима.

³¹ Аврамовски Живко, *Британци о краљевини Југославији – год. извештај британског посланства у Београду 1921. – 1938. књига 2 (1931. -1938.)*, Глобус, Загреб 1986. година, стр. 660.

9. Конкордатска криза

Конкордат је међународни уговор, којим се регулишу правни односи између Католичке цркве и неке државе, који склапају та држава и Света столица (Ватикан). Прилоком склапања тог међународног акта, Папа не наступа само као представник Ватикана, већ и свих римокатолика који живе у некој одређеној земљи. Оно што је важно напоменути, јесте то да су једине две независне државе пре стварања Краљевине СХС: Краљевина Србија и Краљевина Црна Гора, имале засебне Конкордате потписане са Светом Столицом и поред веома малог броја римокатолика који су живели у тим земљама. Стварањем Краљевине СХС 1918. године, у њој се према попису становништва из 1921. године налазило готово 40% становништва римокатоличке вероисповести (углавном Хрвата, Словенаца, Немаца и Мађара). Због свега тога, убрзо по формирању државе, већ 1922. године сачињава се нацрт Конкордата, а 1924. године влада Николе Пашића формира посебан Одбор за проучавање питања о Конкордату³². Преговори се настављају 1933. године, али смрт краља Александра, доводи до тога да до финализације договора ипак не дође. Преговоре ће наставити и нова влада Богољуба Јевтића, као и кнез Павле, који ће посебно водити исцрпне разговоре са загребачким надбископом Антоном Бауером. Пре него што је дошло до формирања нове Стојадиновићеве владе, било је предвиђено да министар правде буде муслиман, др Мехмед Спахо, али је управо због конкордатских преговора, дошло до промене, те је за министра правде постављен католик др Људевит Ауер. Према тврдњама Стојадиновића, у ово време нико из

³² Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 472.

Српске православне цркве није имао замерке, што ће доћи до закључења Конкордата, мада постоје тврдња да СПЦ уопште и није била консултована по овом питању. Конкордат је коначно потписан у Риму 25. јула 1935. године, од стране кардинала Еугенија Пачелија (будућег папе Пије XII) и министра у Стојадиновићевој влади Људевита Ауера³³. Сам текст Конкордата није био достављен на увид југословенској јавности, где је само потписивање пропраћено без много помпе. Стојадиновић одлучује да формира Одбор за проучавање Конкордата, јер није желео да Конкордат буде ратификован без сагласности Српске православне цркве, а по сопственом сведочењу, он сам му није придавао неки посебан значај. Почетком децембра 1936. године, Српска православна црква је издала меморандум да она не може да прихвати Конкордат. Од пролећа 1937. године долази до распламсавања Конкордатске борбе, када удруженим снагама Српска православна црква и опозиција, развијају веома јаку пропадну делатност, у којој тврде да ће Југославија постати: „подрељени орган Римске цркве“ и „језитско – фашистичка колонија“, а иде се толико далеко, да се чак говори о томе да ће православни Срби у Југославији, бити изложени погромима. Стојадиновић тврди, да оно што је заправо сметало СПЦ, било то што је она у малој, религијски готово монолитној, Краљевини Србији, уживала апсолутно привилегован положај и да није била спремна да тај положај дели са другим конфесијама у Краљевини Југославији. Такође, питао се како су сви, од екстремних левичара до екстремних десничара, одједном постали толики верници, схвативши да је права мета заправо он, а не Конкордат. Стојадиновић је у јавности представљао да су Конкордат желели још краљ Александар и Никола Пашић, те да се одбијањем Конкордата штета не наноси њему,

³³ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 473.

већ да се иде против воље ове двојице најзначајних личности прве Југославије. Пре него што би се Конкордат уопште и нашао у скупштинској процедури, он је пре тога требало да прође Одбор за проучавање Конкордата. Председник Одбора Воја Јањић, који је и сам био свештено лице, према тврдњама Стојадиновића, покушавао је да уцени председника владе, рекавши Стојадиновићу да ће у Одбору гласити „за“, само уколико га после тога постави за министра (наиме, недостајало му је свега три дана обнашања министарске функције, како би стекао право за министарску пензију). Стојадиновић му је поручио, да „га апсолутно не занима како ће он гласити“, због чега је платио превисоку цену, тј. управо је Војин глас био тај који је пресудио да Конкордат не прође Одбор. И даље покушавајући да пронађе начин за измирење са СПЦ, Стојадиновић преко свог вишедеценијског пријатеља, црногорског митрополита др Гаврила Дожића, успева да издејствује да на седници Светог Синода Српске Православне Цркве, изнесе свој став и став Владе по питању Конкордата³⁴. Пред Светим Синодом, Стојадиновић у својој одбрани излаже све оне већ наведене аргументе, поново помињући Николу Пашића и краља Александра, јер Конкордат заправо није његова заслуга, већ њихова и да би се одбијањем Конкордата, не би сумњало у његове побуде, већ у побуде људи који су створили државу и који су учинили толико много за Српску православну цркву. Почетком јула 1937. године, Конкордат се нашао пред пленумом Народне скупштине, а Стојадиновића су под претњама и уценама, а неки из личне користи, почели да напуштају и неки чланови његове владајуће Југословенске радикалне заједнице. Истовремено, болест Патријарха Варнаве Росића, се почетком јула све више погоршавала, док се у јавности

³⁴ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 481.

све више појављују гласине да Стојадиновић и Влада трују Патријарха. Стојадиновић лично одбацује ове гласине, тврдећи да је болест Патријарха Варнаве, нешто што њему сигурно не би ишло у прилог, будући да је Стојадиновић Патријарха сматрао „гласом разума“ унутар Српске православне цркве. Ноћ уочи седнице Народне скупштине о Конкордату, 19. јула 1937. године, донесена је одлука да се одржи масовно народно „молепствије“ за оздрављење Патријарха Варнаве. Литија је требала проћи трасом од порте Саборне цркве, близу Калемгдана, кроз центар Београда, све до Светосавске цркве. Управник Града Београда Милан Аћимовић (иначе касније баш Министар унутрашњих послова у Влади Милана Стојадиновића, а касније и шеф Комесарске управе Србије по немачкој окупацији), није дозволио учесницима литије да користе ову руту, под изговором да се у то време у Кнез Михаиловој „налази превише шетача“. Поворка је кренула працем кроз Кнез Михаилову, док су полицајци и жандарми имали наређење да је спрече да дође до Народне скупштине. Тако је дошло до догађаја, који је познат као „Крвава литија“, мада су догађаји и повреде многобројних учесника литије намерно преувеличани, као нпр. шабачког владике Симеуна³⁵. У међувремену, Свети архирејски синод СПЦ, упућује меморандум кнезу Павлу, у којем захтева да се Милан Стојадиновић смени са места председника Владе, а Конкордат скине са дневног реда Народне скупштине. Стојадиновић и кнез Павле, нису подлегли притисцима, који су се појачавали, како на њих, тако и на народне посланике владајуће већине, како од стране СПЦ, тако и од стране опозиције. Увече 23. јула, Конкордат је изгласан у Народној скупштини, са 172 гласа „за“. Истовремено је Стојадиновић објавио да ће се сачекати са ратификацијом Конкордата пред Сенатом (у

³⁵ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 484.

Сенату Стојадиновић није имао јасну већину као у Народној скупштини), исте вечери је као „гром из ведра неба“, одјекнула вест да је преминуо Патријарх Варнава, што је само додатно појачало спекулације о тровању, сада већ покојног Патријарха. Свети архијерејски сабор је објавио, да се СПЦ налази у „стању прогонства“, а 1. августа 1937. године је Свети архијерејски синод једногласно донео одлуку да се сви пославници и министри који припадају СПЦ, ескомуницирају (избаце) из Цркве. Милан Стојадиновић никада није послао Конкордат на ратификацију у Сенат, те стога он никада није уведен у живот Краљевине Југославије³⁶. До поправљања односа између СПЦ и државе Југославије ће доћи у фебруару 1938. године, када буде дошло до изборног сабора СПЦ на којем ће за српског Патријарха бити изабран Гаврило Дожих, црногорски Митрополит и као што је напред већ речено вишедеценијски пријатељ Милана Стојадиновића. Своју улогу у целој овој конкордатској кризи су имали и Димитрије Љотић и његов покрет „Збор“. Као што је претходно већ речено Димитрије Љотић је од раног детињства био веома привржен православној вери, што је касније прерасло у верски фанатизам, те је он добио надимак „Мита богомољац“. Од 1935. године Љотић је био потпредседник браничевског епархијског савета и патријаршијског савета СПЦ. Љотић је успоставио посебно добре односе са епископом жичким владиком Николајем Велимировићем о чему најбоље сведочанство пружа посмртни говор који је владика одржао на сахрани Димитрија Љотића након погибије у Словенији у априлу 1945. године. И сам Милан Стојадиновић оптужује Димитрија Љотића и друге екстремне десничаре да су се удружили са свима, све до екстремне левице како би нанели смртни ударац његовој власти, те да је сам Димитрије Љотић

³⁶ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 486.

око себе окупљао свештенике и подстицао их на отпор конкордату. Поводом несрећних догађаја за време „крваве литије“ ЈНП „Збор“ у народу растурају летак чији је аутор сам Димитрије Љотић а у коме се наводи да су „последњи догађаји код Саборне цркве морали доћи јер је Влада др Милана Стојадиновића дошла да ликвидира Југославију“. Након неуспеха владе Милана Стојадиновића да ратификује конкордат, Љотић наводи да је и сам Корошец признао пораз, изјавивши „да је све ово било магарећи посао“. Стојадиновићева влада пленила је ове зборашке летке правдајући се да они вређају личност др Стојадиновића и уносе немир у народу.

10. „Порука фашистичком шегрту“ – и остали ексцеси у односу

Милана Стојадиновића и Димитрије Љотића

Врло брзо после преузимања премијерске функције једна од главних мета пропаганде Димитрија Љотића и његовог „Збора“ постају Милан Стојадиновић и његова влада. Прве конкретне акције влада Милана Стојадиновића против покрета „Збор“ предузима у марту 1937. године када је управа Дринске бановине спровела распис министра унутрашњих дела Управи полиције у Сарајеву и другим среским начелима и испоставама у коме је стајало: „Запажено је да под именом политичке странке чланови ЈНП „Збор“ развијају недозвољене и противзаконите радње, иако странкла нема коначну дозволу за постојање и рад“³⁷. Агитација коју у последње време спроводи „Збор“, „поприма један тон који до сада није био уобичајен у нашем политичком животу“. Збораша имају одреде наоружане гвозденим палицама који ремете јавни ред и мир те их је стога потребно вратити у границе закона. Управа Дринске бановине

³⁷ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 49.,50.

упозорава све полицијске органе да министарство унутрашњих дела није одобрило правилник главног секретаријата „Збора“. „Збор“ је добио дозволу само за оснивање политичке странке а како организација још увек није законски спроведена према томе и сам правилник је неважећи. Љотић је као одговор на ово одржао збор у Смедереву 16. маја 1937. године на којем је оптужио режим „да је заборавио на ред и правду“ те да врши ништа друго до „голог насиља над припадницима Збора“. Свакако најдиректнији напад Димитрија Љотића на Милана Стојадиновића је брошура под насловом „Порука фашистичком шегрту“³⁸. Како ову брошуру тумачи Ратко Парезанин, Димитрије Љотић на духовит, али сасвим озбиљан начин врши полемику, тј. полемише са својим политичким противником који ни на који начин није дорастао Љотићевој личности. У овој брошури Димитрије Љотић одбацује вишегодишње наводе у јавности да је он фашиста, а његов покрет фашистички. Љотић је сматрао да његов покрет ни на који начин не може да се веже ни са фашизмом, ни са нацизмом, јер фашизам припада само Мусолинију а националсоцијализам Хитлеру. За разлог што Љотић назива Стојадиновића фашистичким шегртом јесте тај што овај одлази у Рим да копира Мусолинијев фашизам а у Берлин да копира Хитлеров нацизам, те да ће се у Југославију вратити као фашистички шегрт, са врло рђаво проученим занатом. У овој брошури Љотић представља један наводни разговор Стојадиновића са једним чланом „Збора“ зашто гони „Збор“, нашта овај одговара „нити је било нити може бити, једна земља а два господара“. Стојадиновић и даље наводи да „Збор“ не може и не сме радити јер што збор хоће то и он хоће па је према томе „Збор“ излишан. Стојадиновић том члану „Збора“ наводи да ће он на јесен имати униформисану омладину и војнички

³⁸ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 52.

обучену, те да ће потом изаћи на изборе, алудирајући на омладину „Збора“. Љотић наводи даље да је његов саговорник покушавао да убеди Стојадиновића да оно што „Збор“ хоће Стојади-новић једноставно не може. У наставку написа Љотић говори о прогонима „Збора“ те да су од 212 пријављених зборова у мају и јуну 1937. године одржана свега два, док су сви остали били збрањени. Такође Љотић критикује то што Стојадиновић напушта „јалову демократију“ и прелази на „ауторитативни систем“ а из разлога „што је он своју мисао посејао али да биљка без корена не може да цвета и род донесе“. Љотић даље каже да Стојадиновић може, сме и хоће оно што „Збор“ хоће, а та мисао би већ код њега била посејана и он не би морао да је „прузима од Збора“. Љотић цитира натпис са кнежевог двора у Дубровнику на којем пише: „Они што државним пословима управљају, своје приватне нека забораве“³⁹. Подсећајући на вишевековно јунаштво и мучеништво великог броја људи кроз нашу историју те да је ова парола нешто од чега „Збор“ несме и не може одступити, истовремено питајући се коју од ових особина поседује Милан Стојадиновић и да ли он уопште може говорити о јунацима и мученицима. Љотић подсећа на то да Стојадиновић није никакав јунак и мученик те да јунаштво не може пронаћи ни код себе ни код својих ближих предака, већ као једини доказ витештва свога соја он проналази свога чукундеду, добосара у бици на Љубићу. Љотић даље тврди да нема човека у земљи који би могао поменути и навести Стојадиновића као јунака. Он даље напада Стојадиновића да не само да није заборавио на себе и своје интересе него је радио ради себе и својих интереса јер се обогатио тек када је отпочео управљати државним пословима. Љотић даље тврди да Стојадиновић заборавља још једно веома важно правило које треба да важи за сваког

³⁹ Љотић Димитрије, *Сабрана дела*, књ. 3(1937. – 1938.), Нова искра, Нови Београд 2003. година, стр. 137

политичара а то је: „онај ко мисли у име државе употребљавати силу, мора прво да своје лице обасја правдом“. „Због чега Стојадиновић не може и не сме оно што „Збор“ хоће“ пита се даље Љотић и разлог види у томе да Стојадиновић жели само силу а да заборавља правду. Љотић даље оптужује Стојадиновића да је цео његов систем владавине заснован на лажи, јер је лаж да је он дошао да Југославији да либералне законе, већ је за време његовог режима побијено више људи него за седамнаест година у Југославији пре његовог доласка на власт. Љотић надаље тврди да Стојадиновићев режим није ни демократија ни фашизам, јер да је демократија Стојадиновић би морао имати законе а да би био фашиста Стојадиновић би морао бити поштен⁴⁰. Љотић исто тако наводи да Стојадиновић не сме и не може рећи оно што су мисли „Збора“ већ да само зна рећи хоћу да будем као Мусолини, Хитлер и Кемал и да имам ауторитативну државу и униформисану омладину. „Ако хоћеш бити као Хитлер“, пише даље Љотић, „где ти је јунаштво и мучеништво, ако хоћеш бити као Мусолини где ти је јунаштво и солидарност а ако хоћеш бити као Кемал где су ти слава и значај које си донео својој земљи. Ти хоћеш ауторитативну државу али како ћеш, пита се вођа Збора“. „Кад не иде Милане Стојадиновићу магарцу да огрне лављу кожу“, „ти хоћеш униформисану омладину али као ћеш када немаш млада срца која ће горети пламеном светог пожртвовања, јер ни твоје срце и мисао не горе светлошћу буктиње“. „Ти желиш забранити наш рад и распустити Збор“ наставља даље Љотић „али као ћеш истину и прави пут прикрити и да знаш да ће се наш огањ тек распламсати буктињом народне истине“. Љотић закључује своју брошуру поручујући Стојадиновићу да ће „нестати леда са нашег народног живота и да ће истина осветлити прави пут, а да ће Милан Стојадиновић бити само ружна успомена!“ Централни

⁴⁰ Љотић Димитрије, *Сабрана дела, књ. 3(1937. – 1938.)*, Нова искра, Нови Београд 2003. година, стр. 139.

отаџбински лист „Отаџбина“ у којем је главна мета напада био Милан Стојадиновић и његов режим, често је био забрањиван, да би крајем 1937. године у потпуности престао да излази. Збораши, као и њихови листови и пропаганда су се често налазили на мети Стојадиновићевог режима а када су органи управе града Београда упали на илегални састанак лидера „Збора“ у Београду 26. октобра 1938. године и ухапсили 32 збораша, међу којима и Љотића, његове присталице су ово искористиле за растурање летка на којем је писало: „Не заборавите да је крвави режим Милана Стојадиновића бацио у тамницу најпоштенијег грађанина Југославије, народног борца и мученика, нашег друга Димитрија Љотића“⁴¹. Оно што је занимљиво јесте то да веома разграната и снажна пропаганда владе Милана Стојадиновића није ни помињала Димитрија Љотића, чиме је желела да покаже његову ирелевантност на југословенској политичкој сцени, што је и сам Љотић показао приликом у два изборна циклуса јер је оба пута освојио мање од 1 % гласова. Једини пут када га помиње у својој аутобиографији, поред конкордатске кризе јесте онај када показујући разумевање за фашистичке режиме у другим земљама, тврди „да оно што хоће Љотић тј. фашизам, потпуно је непримењиво код нас“.

⁴¹ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 53.

11. Избори 1938. године

Избори од 11. децембра 1938. године. , представљају директно политичко сучељавање Милана Стојадиновића и Димитрија Љотића. Стојадониновић је предводио владину листу ЈРЗ, а Љотић листу свог ЈНП „Збор“. Поред њих, на изборима је учествовала и листа опозиције, чији је носилац листе био Хрват др Влатко Мачек (на тој листи нашли су се Хрватска сељачка странка, Самосталне демократске странке и дела Народне радикалне странке, Демократске странке, те Земљорадничке странке). Сигуран у своју снагу септембра 1938. године, Стојадиновић предлаже да се избори распишу за децебар 1938. године, иако је мандат Народне скупштине истицао у априлу 1939. године⁴². Стојадиновић пак тврди, да разлози за расписивање избора леже у практичним разлозима, тј. сељак, који чини највећи део бирачког тела Краљевине Југославије, тада није заузет пољпривредним радовима, са друге напредак државе и лични углед и углед његове Владе, према мишљењу Стојадиновића, налазили су се на нивоу који нико пре њега није досегао. Септембра месеца Стојадиновић одлази у аудијенцију код кнеза Павла, који прихвата његов предлог о расписивању ванредних парламентарних избора. Сматра се да је Павле прихватио Стојадиновићев предлог, због тога што је веровао у слабији Стојадиновићев резултат, него што га је остварила режимска листа на петемајским изборима 1935. године, те да ће управо то послужити као изговор за лакшу смену председника владе. Пред децембарске изборе, Павле је у Лондону са Британцима договорио преоријентацију унутрашње и спољне политике. Октобра 1938. године, Стојадиновић започиње своју изборну агитацију скупом у

⁴² Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 502.

Београду, да би врхунац представљао скуп у Новом Саду, на којем се, према тврдњама Стојадиновића, окупило преко 100 хиљада људи. На овом скупу вођа ЈРЗ посебно истиче успехе своје спољне и унутрашње политике, сублимирајући своје успехе паролом: „Благостање унутра, мир на границама“. На следећем скупу у Бијељини, Мехмед Спахо, вођа босанско – херцеговачких Муслимана, као најважнији говорник, истиче све оно добро што је Стојадиновић урадио за Југославију, што је било посебно важно како би се за владину листу придобили гласови босанских Муслимана. Слична тактика, примењена је и на збору у Љубљани, где су словеначки прваци ЈРЗ, посебно истакли и улогу Антона Корошеца и све онога што је он урадио за словеначки народ и Југославију. На завршном скупу у Београду 9. децембра, председник ЈРЗ посебно истиче време добрих односа и сарадње између Стјепана Радића и Николе Пашића, желећи да покаже, да иако на његовој листи готово да и нема Хрвата, он се залаже за свеобухватно народно и државно јединство. На самим изборима 11. децембра 1938. године, листа др Милана Стојадиновића је освојила нешто мање од 1.650.000. гласова, а листа др Влатка Мачека је освојила 1.634.000. гласова⁴³. Након избора, Стојадиновић је посебно истицао свој добар резултат у српским срединама, мада су заправо превагу однели гласови националних мањина (Немаца, Мађара, Албанаца и Рома). Стојадиновић није у потпуности био задовољан изборним резултатом, а за то је највише кривио „либерала“ др Корошеца, који је у Словенији допустио да се гласа по личној савести и како наводи Стојадиновић, није заштитио народ од терора Мачекове „Сељачке заштите“. И сама реакција кнеза намесника на изборни резултат Стојадиновића: „Волео бих да је твоја разлика у односу на Мачека нешто већа“, говори

⁴³ Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар кершовани, Ријека 1970. године, стр. 507.

о расположењу кнеза Павла и даје наговештај догађаја који ће уследити у наредним месецима. Што се тиче учешћа покрета „Збор“ на децембарским изборима, оно је било њихово друго наступање, након оног на петوماјским из 1935. године, када су освојили свега 0,84% гласова. Ови избори су одржани убрзо након што је дошло до обједињавања различитих групација у покрет „Збор“ и док још организације покрета нису биле формиране. С обзиром на мали број присталица, а још мањи број чланова, изборни закон представљао је велики проблем за „Збор“, јер је свака листа морала имати у сваком срезу онолико кандидата, колико се бира посланика. Због овако строгих изборних услова, који су фаворизовали владину листу, покрет „Збор“ је био принуђен да се ослони не само на „своје људе“, већ на свакога ко би могао да помогне. Нарочито је тешко било обезбедити кандидате у јужној Србији, Хрватској и Далмацији. Након што је 21. априла, Касациони суд одобрио листу „Збора“, Димитрије Љотић објављује проглас „Зашто се боримо“, чиме „Збор“ почиње своју изборну агитацију⁴⁴. И поред тога што су покушавали да прошире своју агитацију далеко од Љотићевог родног краја, поготово у Црној Гори и Херцеговини, „Збор“ је успео да привуче веома мали број присталица изван Дунавске бановине. Листа Димитрија Љотића је освојила око 25 хиљада гласова, што није било довољно ни за један посланички мандат, мада су љотићевци и деценијама тврдили да је дошло до изборне крађе и да су на изборима освојили око 80 хиљада гласова. После распуштања Народне скупштине 10. октобра 1938. године, већ на самом почетку кампање, 18. октобра, Милан Стојадиновић је издао налог за хапшење врхушке „Збора“, што је довело до већ поменутог хапшења 26. октобра, када је ухапшен и сам Димитрије

⁴⁴ Парезанин Ратко, *Други светски рат и Димитрије Љотић*, Искра, Минхен 1971. године, стр. 67

Љотић. Због овог догађаја, праве кампање „Збора“ готово да и није било, за разлику од агитације на прошлим изборима, мада је касније под притиском јавности руководство „Збора“ пуштено из затвора. Представници опозиције понудили су сарадњу „Збору“, али је након дужег колебања, Димитрије Љотић одлучио да поднесе самосталну листу. Као и на претходним изборима, велики проблем за ову листу представљао је изборни закон, па је било случајева да је једно лице било кандидат на више места. Своју кратку предизборну кампању, Димитрије Љотић је базирао на критици режима Милана Стојадиновића, па тако у једном летку он износи своје старе оптужбе на рачун председника владе (да је отровао Патријарха Варнаву, да је крив за убиство краља Александра итд.). У летку у коме се Димитрије Љотић директно обраћа својим гласачима, он објашњава разлоге због којих самостално иступа на изборима: 1) да жели да уведе у Народну скупштину више од 200 сељака и више од 70 радника и занатлија, 2) да жели да обезбеди раднику и сељаку пристојна средства за живот, како не би „скапавао од глади“, 3) да се једном засвагда уведу право и правда у нашој држави⁴⁵. Као што се може видети и из овог летка, Љотићев приступ бирачима у овој изборној кампањи био је чисто демагошки, надајући се да ће му такав приступ донети више гласова. Овакав политички приступ, на изборима 11. децембра 1938. године донео му је тек нешто више гласова, тј. Љотић је око 30 хиљада гласова и поново остао без посланичког мандата. Као и претходног пута, и сада је листа „Збора“ освојила највише гласова у Дунавској бановини, а као и прошли пут љотићевци су имали велике примедбе на изборне резултате

⁴⁵ Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године, стр. 46.

12. Закључак

Милан Стојадиновић напустио је премијерску функцију 5. фебруара 1939. године, на исти начин на који је и дошао на ту функцију, тј. кнез Павле је уз помоћ министара из његове владе извршио преврат. Његов наследник на месту премијера/председника владе био је министар рада у његовој влади Драгиша Цветковић, кога је сам Стојадиновић сматрао „најслабијим чланом своје владе“. Иза ове смене Стојадиновића стајали су Британци, који су желели промене у унутрашњој политици Југославије, што је резултирало потписивањем споразума Цветковић – Мачек у августу 1939. године, док је Милан Стојадиновић био противник федерализације Југославије, сматрајући да ће његов савез са Словенцима и Босанским Муслиманима сачувати Југославију, такође у спољној политици нова влада није у потпуности одустала од добрих односа са силама осовине што је резултирало потписивањем Тројног пакта у марту 1941. године. У фебруару 1940. године Стојадиновић је основао Српску радикалну странку, екстремно десне оријентације коју су чинили бивши чланови Југословенске радикалне заједнице и Народне радикалне странке. Странка је одбацила споразум Цветковић – Мачек сматрајући га за „народну издају“. Интерниран је из Београда априла 1940. године, и држан је интернацији све до марта 1941. године, када изгнан у Грчку где је је предат Британцима. 1948. године је отишао у Аргентину, где је имао веома велике заслуге за успешну економску реформу Аргентине у време диктатуре Хуана Перона. Крајем 1954. године је потписао споразум са усташким поглавником Антом Павелићем о разбијању Југославије на три дела (Словенија, Хрватска и Србија). Иако је Јосип Броз спречио да се било каква информација о овом споразуму пласира у Југославији, сматра се да је Стојадиновић овај споразум потписао на наговор УДБЕ као погодна личност српске

емиграције за доношење штете Усташама, а да је заузврат тражио да се затворска казна његовом брату Драгомиру Стојадиновићу у Југославији смањи или чак укине. И српска и усташка емиграција су се оградиле од овог споразума а Стојади-новићев унук Хуан Радоњић тврди да до споразума никад није ни дошло. Умро је у Буенос Аиресу 1961. године.

И сам Димитрије Љотић се противио споразуму Цветковић – Мачек јер је био присталица унитарне Југославије те се противио било каквој племенској или регионалној аутономији. У октобру 1940. године дошло је до жестоког сукоба у просторијама Техничког факултета између омладине Збора и омладине Белих орлова са студентима факултета међу којима су се највише истицали студенти комунисти. После овог догађаја полиција је запленила просторије „Збора“ и мензу, а сам Љотић је стављен под надзор мада је „успео да се изгуби из вида полиције“, те се скривао до априла 1941. године. Љотићевци су поздравили мартовски преврат, јер су били против режима кнеза Павла, иако су добили понуду да постану део нове владе коју су одбили. Приликом окупације Србије Љотић је схватио да „долази његових пет минута“, те је узео веома активну улогу у преговорима око формирања комесарске управе. Свестан сопствене непопуларности Љотић никада за себе није тражио челно место у окупационом систему Србије, већ је деловао као „сива еминенција“ преко свог рођака генерала Милана Недића, који је обављао функцију председника влада у време окупације. Након слома немачке окупације у Србији Љотић се октобра 1944. године повлачи у Словенију где покушава да организује национални фронт за борбу против комуниста од стране својих снага, снага генерала Милана Недића, четника попа Момчила Ђујића и дела четника који су били лојални генералу Драгољубу Маихаиловићу. 22. априла 1945. године Димитрије Љотић је добио телеграм од попа

Момчила Ђујића да патријарх Гаврило Дожих и епископ Николај Велимировић, који су управо на интервенцију Димитрија Љотића пиштени из интернације, желе састанак са њим. И поред упозорења да не настављају пут, Димитрије Љотић је са своја два пратиоца наставио даље, а кратковиди возач Живковић неје видео да мост којим требају проћи није завршен, удара у њега и долази до сурвавања аутомобила у провалију и погибије Димитрија Љотића. Сахрањен је у крипти неклог мађарског грофа, а већ помињани посмртни говор је одржао епископ Николај Велимировић.

Извори и литература:

Необјављени извори:

1. Архив Југославије у Београду: Збирка Милана Стојадиновића

Објављени извори:

2. Аврамовски Живко, *Британци о краљевини Југославији – год. извештај британског посланства у Београду 1921. – 1938. књига 2 (1931. -1938.)*, Глобус, Загреб 1986. година

Литература:

3. Љотић Димитрије, *Сабрана дела, књ. 2 (1934. – 1935. -1936.), књ. 3(1937. – 1938.)*, Нова искра, Нови Београд 2003. година
4. Стојадиновић Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар Кершовани, Ријека 1970. године
5. Стефановић Младен, *Збор Димитрија Љотића*, Народна књига, Београд 1984. године
6. Парезанин Ратко, *Други светски рат и Димитрије Љотић*, Искра, Минхен 1971. године
7. Хоптнер Јакоб, *Југославија у кризи*, Отокар К⁴⁶ершовани, Ријека 1973.
8. Симић Бојан, *Пропаганда Милана Стојадиновића*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2007. године